Тијана Д. ТРОПИН*
Институт за књижевност и уметност, Београд
Република Србија

Оригинални научни рад
UDC 821.163.41-93-31.09 Todorović M. D.
Примљено: 17. 9. 2022.
Прихваћено: 10. 10. 2022.

ИЗМЕЂУ ФАНТАСТИКЕ И РЕАЛИЗМА: ДРУШТВЕНИ ПРОБЛЕМИ У КЊИЖЕВНОСТИ ЗА ДЕЦУ НА ПРИМЕРУ РОМАНА *ЈАЈЕ, МЛЕКО, ВОДА* И *ДАРКАДИЈА* МИНЕ Д. ТОДОРОВИЋ[1]

САЖЕТАК: Овај рад истражиће начин на који се Мина Д. Тодоровић у својим новијим романима бави важним социјалним и еколошким питањима, те покушати да их смести у контекст наше издавачке сцене за децу и младе, као и у ширу перспективу ангажоване књижевности за децу и омладину.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Мина Д. Тодоровић, екокритика, ангажман у књижевности, фантастична књижевност

Увод

Савремена српска књижевност за децу већ годинама као да зазире од суочавања с наличјем савремености. Ретки су аутори који се у својим делима отворено баве проблемима данашње деце: чешће о њима проговарају кроз метафору или уз ублажавање и обавезан срећан крај. И када се говори о егзистенцијалним проблемима, појмови сиромаштва и оскудице често се своде на проблеме својствене данашњој средњој класи и такозваном прекаријату – нема новца за летовање или родитељи не могу да нађу ново запослење (у романима Соње Ћирић, Војислава Тодоровића или Драгане Младеновић; видети рад Иване Мијић Немет у овом тематy). Јасминка Петровић и Весна Алексић доследније се и трајније баве тзв. проблемским темама, готово искључиво у реалистичном кључу приповедања (о ангажману у делима Јасминке Петровић у овом тематy пишу Милош Живковић и Тијана Јовановић).

Овај рад бавиће се једним унеколико специфичним случајем литерарног ангажмана, будући да пажљива анализа текста и контекста може да пружи извесне увиде у нашу савремену издавачку сцену и покаже с каквим се тешкоћама суочавају писци који се баве проблемским темама. У питању је ново дело Мине Тодоровић, која се на нашој књижевној сцени за децу и младе издвојила по томе што је начинила неочекиван жанровски искорак: из фантастичног модуса, који последњих деценија преовладава у савременој књижевности за децу, у реалистични. После трилогије *Вирови*, коју чине сразмерно обимни романи *Вир свето-*

* tijana@gmail.com

[1] Рад је настао у оквиру билатералног пројекта „Сиромаштво и социјална правда кроз призму књижевности за децу: грађење социјалне свести и критичке писмености/осетљивости међу младима" (евиденциони број пројекта: 337-00-21/2020-09/24), који подржава Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

ва, *Гамиж* и *Маīма*, објавила је дуологију о Дари, састављену од знатно краћих текстова – *Јаје, млеко, вода...* (Klett, 2018) и *Даркадија* (Klett, 2019).

Будући да та два кратка романа још нису доживела изразиту критичку рецепцију, овде се треба укратко осврнути на њихову садржину. Радња оба дела догађа се у данашњој Србији; док је *Јаје, млеко, вода* у целини смештен у Београду, у *Даркадији*, која се непосредно надовезује на претходни роман, део заплета одвија се на Старој планини. Кроз оба дела, уз приповедача Новака, средњошколца, пратимо сусрет девојчице Даре, пристигле из забачене средине, с градским окружењем. Тема која је обрађивана много пута, од *Хајди* Јохане Шпири (Johanna Spyri) до *Хајдука у Беоīраду* Градимира Стојковића, овде је добила још једну варијацију. Особеност ове обраде огледа се у оштром суочавању са више тема које се у српској књижевности за децу отварају ретко (и још ређе књижевно успешно). Осим друштвених проблема, попут живота детета у крњој породици, алкохолизма родитеља, покушаја сексуалног злостављања и вршњачког насиља, ту су и примери емотивних и психолошких тешкоћа: један од главних ликова у *Даркадији* јесте Војкан, дечак који очито пати од поремећаја из спектра аутизма, а и Новак и његов отац Давид имају тешкоћа са успостављањем искрених и трајних емотивних веза. Коначно, ту су и актуелни проблеми посттранзиционог друштва, у роману *Даркадија* представљени кроз сукоб с инвеститорима-криминалцима.

Групишући све ове тематске акценте око централног лика, Даре, Мина Тодоровић је у извесној мери успела да их повеже у целину: на приповедном нивоу, оба романа функционишу одлично, са јасно израженом главном линијом заплета која се одвија без застајкивања и наративних дигресија карактеристичних за њене претходне романе епске фантастике (где су, додуше, имале важну улогу у грађењу приказаног имагинарног света). Основна нит радње могла би се дефинисати као Дарино интегрисање у савремено друштво: међутим, оно што се заправо дешава јесте Дарино преображавање свих с којима долази у додир и стварање присне људске заједнице.

Текст и контекст: издавачко позиционирање

Чињеница да је критика релативно занемарила ове романе, нарочито у поређењу с трилогијом *Вирови*, може се објаснити контекстом објављивања. Оба дела су се, наиме, појавила у оквиру едиције „Читалачки маратон" издавача Klett, иначе специјализованог за школске уџбенике. Та едиција састављена је од дела која су победила на истоименом годишњем конкурсу издавача, а опрема и паратекстуални апарат обликовани су тако да књиге буду прилагођене групном читању под надзором наставника, које се одвија у оквиру манифестације „Читалачки маратон" и обухвата велики број школских читалачких клубова. Неуобичајено висок тираж за наше прилике делимично се може објаснити управо тако систематичним планом затворене дистрибуције који се оријентише на (основно)школску средину, а не на класичну издавачку сцену и књижарски систем.

У случају романа *Јаје, млеко, вода...* и *Даркадије*, међутим, тај издавачки контекст условио је чињеницу да су књиге номинално намењене

публици узраста од једанаест до четрнаест година (како је назначено на задњој корици оба издања); надаље, ведре илустрације Милице Мастелице, стилизоване у реалистичном кључу, и дидактички апарат Драгане Ћећез-Иљукић у првом роману такође се обраћају деци тог узраста. Сами романи пак обраћају се нешто старијем узрасту (четрнаест до шеснаест година), што је имплицитно видљиво и из узраста протагониста, омладинског жаргона којим се наратор служи и, пре свега, по темама које обрађују. Јасно је да су и илустраторка и ауторка дидактичког паратекста биле свесне тих унутрашњих супротности. На завршним страницама дати су портрети главних ликова романа, уз питања која представљају смернице за читалачки приступ и тумачење књиге. Уочљиво је да се задржавају на општим местима која се тек уз известан напор повезују с конкретним проблемима које обрађује сам текст:

> Где ти чуваш успомене?
> Када љубав даје све и тражи све?
> Шта се догоди у теби кад неко почне да ти недостаје?
> Зашто се радне навике топе?
> Када се стварно потрудиш да некога разумеш?
> Шта може да те усрећи?
> (Тодоровић 2018: 176–177).

Осим тих питања, књига садржи и укрштеницу с кључним појмовима из књиге, као занимљив покушај да се оствари ближа интеракција дечјег читаоца с текстом.

Даркадија је лишена и таквог, сведеног, паратекстуалног апарата. Једина илустрација унутар књиге преузета је из *Јаје, млеко, вода…* (Тодоровић 2018: 19; Тодоровић 2019: 5) и појављује се на уводним странама које рекапитулирају радњу првог дела. То се може тумачити као прећутно признање да је књига намењена старијем узрасту или као мањак интересовања да се роман графички обликује у складу с претходним.

Први низ проблема, дакле, препознајемо у нескладу издавачког приступа и ауторске интенције. Теме које отвара ауторка нису даље разрађене у паратексту, па ни именоване. Ово се пре свега односи на друштвени контекст који је неизоставан за разумевање романа.

Други низ тешкоћа пред читаоце поставља сам текст: на плану психологије и мотивације јунака, али и у погледу развоја радње. Као што ћемо видети, то се великим делом може објаснити приповедним традицијама на које се Мина Тодоровић ослања.

Средишњи лик: проблеми психологизације

Као што смо већ поменули, лик Даре може се сврстати у дугу традицију ликова природне, неискварене деце која се из аркадијског окружења селе у градску средину и тамо се суочавају с разним тешкоћама. Као и у случају Јохане Шпири, односно њене Хајди, Дара поседује извесне одлике русоовског племенитог дивљака: долази из неокаљане природе, свежим очима посматра град, његове посрнуле становнике и декадентне обичаје. Тиме се дâ објаснити и њен однос према сексуалности, који је, парадоксално, истовремено експлицитнији па и грубљи него у већини наших савремених остварења за децу, али и знатно пуританскији. Сем наслеђа тог просветитељско-романтичарског концепта, Дара оличава и класични тип *божан-*

ског детета, познатог и као *непознато/страно дете*:[2] у питању је јунговски архетип детета са божанским одликама невиности и чистоте, које преображава свет око себе, а који је широко заступљен у класичној књижевности за децу. Препознавањем овог књижевног архетипа може се објаснити извесно одступање од реалистичног модуса приповедања. Дара тако показује неке готово натприродне моћи – споразумева се са животињама, од паса до вукова, способна је да готово тренутно спозна истинску личност саговорника и његов морални лик, али и да утиче на њега како би се променио набоље. Осим тога, показује се и да Дара поседује широко читалачко искуство и истанчан књижевни укус.

У лику Даре огољени су сви проблеми с којима се Мина Тодоровић морала суочити напустивши жанр епске фантастике (фантазијске књижевности) чије конвенције дозвољавају корените преокрете и идеализоване ликове за које нема места у реалистичном дискурсу. Док су њени јунаци у трилогији *Вирови* неочекивано психолошки сложени и вишестрани, ликови у *Јаје, млеко, вода…* повремено не функционишу као заокружене, уверљиве личности: њихови унутрашњи ломови и преображаји исувише су нагли и потпуни, њихово сврставање на страну добра или зла превише једноставно и експлицитно. Сама Дара од почетка до краја дуологије остаје психолошки статичан лик: племенита, пожртвована, с јасним моралним вредностима од којих не одступа, привржена људима код којих спонтано и непогрешиво препознаје њихове добре особине. Известан степен развоја може се препознати само у погледу стицања основних социјалних вештина, уз Новакову помоћ, али и ту се главни део преображаја одвија иза сцене, током година које су провели раздвојени.

Расцеп између поетике фантастичног и реалистичног овде се не препознаје толико у присуству/одсуству натприродног елемента колико у снази Дариног уплива на људе који је окружују. Њено смирено тумачење понашања различитих људи с којима се сусреће и способност да их усмери ка нечему бољем у потпуности одударају од њеног узраста и когнитивних и емотивних потенцијала просечне девојчице од тринаест година. То је јасно видљиво, на пример, у сцени кад шеснаестогодишњем Новаку објашњава нездраву динамику у његовим односима с девојкама:

> Сашку си само искористио да откачиш претходну девојку. Растурио си њену везу, ма колико она лабава била. И емотивно је користиш. Знала сам да мораш да прођеш и ову фазу, али немој да будеш потпуни нитков. Барем немој да је вараш, чиме твој отац може да се подичи. А било би лепо и да је не везујеш за себе, мада ми је јасно да превише очекујем. […] И не мислим да си ти највише крив што си био са таквом девојком. Ова култура ти то намеће. Људи дуже бирају аутомобил, него што њихова деца размишљају са ким ће имати прву потпуну љубав. И на то се гледа са одобравањем (Тодоровић 2018: 152–153).

Дара све време расуђује на исти начин: зрело и промишљено. И други адолесцентски ликови Мине Тодоровић имају неочекивано зре-

[2] Овај последњи назив распрострањен је пре свега у немачкој литератури и вуче порекло од истоимене бајке Е. Т. А. Хофмана (E. T. A. Hoffmann), *Das fremde Kind* (1817). Фигура чудесног детета с божанским моћима и ауром, уобличена у тој бајци, све до данас искрсава у књижевности за децу (одличан пример у књижевности 20. века јесте *Момо* Михаела Ендеа). Више о том мотиву видети код Бетине Кимерлинг Мајбауер (Kümmerling Meibauer 2003: 220–232) а о вези с теоријом архетипова писала је Ива Симурдић у својој дисертацији *Archetypal narrative structure and archetypal characters in the novels of Michael Ende* (2022).

ле и артикулисане увиде. Већином су уверљивије обликовани: пре свега приповедач и протагониста Новак, али и његова најбоља другарица Драгана или разредни „штребер" Вуле. Међу њима се издваја Војкан, који ће важнију улогу добити у *Даркадији*: изузетно талентован, али закржљале социјалне и емотивне интелигенције, он је незаинтересован за друге људе све док не упозна Дару. У оквирима романа то је представљено његовим постепеним преласком на усмену комуникацију с другима. Иако се ни у једном тренутку Војкан не именује као аутистичан, његове особине и способности уклапају се у типичне књижевне приказе особа с аутизмом. Од стереотипног приказа аутистичног дечака или „гика" с Аспергеровим синдромом Војкана одваја то што, баш као и Дара, има врло развијену способност да брзо и поуздано донесе суд о некоме. Попут ње, и он у *Даркадији* постаје нека врста моралног арбитра који оцењује Новаков етички развој и напредовање. Ауторска одлука да ту функцију у роману додели пару маргинализованих адолесцената можда није уверљива са становишта реалистичне психолошке мотивације, али има важну симболичку улогу: и Дара и Војкан су „чисти" и на неки начин издвојени из друштва које стога могу исправно да процене. Њихова позиција одредиће и могућност да непосредно утичу на своје окружење и да га измене набоље.

У односу на њих двоје, приповедач Новак приказан је у складу са сликом типичног адолесцента: недовољно зрео, склон емотивним превирањима, преиспитивањима и побуни против ауторитета. Новак пролази кроз често болан процес формирања одрасле личности, при чему пријатељство с Даром пресудно утиче на њега. Значајно је што је у позицији приповедача управо он, а не Дара: успостављањем одређене дистанце према њој, одбацивањем или критиковањем њених аподиктичних судова, Новак омогућава читаоцу да и сам уђе у дијалог о општим вредностима – било оним које су општеприхваћене у савременом друштву у коме се крећу, било оним које Дара представља и заступа. Ово је у складу с опажањем Робин Макалум (Robyn McCallum) и Џона Стивенса (John Stephens) да приповедање у првом лицу, које је временски блиско или се поклапа с приповеданим догађајима, дозвољава да се читаоци тесно повежу са субјективним искуством приповедача-протагониста (2011: 362), и да је концепт позиција субјекта имплицираних у тексту од кључног значаја за читање и испитивање могућег идеолошког утицаја неког текста, будући да те позиције неизбежно захтевају одређивање читаоца за или против друштвених ставова и односа који граде приповедање (Isto: 370).

Успешни активизам: веродостојност радње

Као и многи други аутори за децу и омладину који су се у својој прози окренули актуелним друштвеним питањима и тешкоћама, и Мина Тодоровић нашла се пред имплицитним избором између срећног и веродостојног завршетка. У оба романа, Дара и Новак суочавају се с различитим проблемима које успевају да разреше заједнички, повезујући своје разнородне вештине и ослањајући се на помоћ пријатеља и њихових породица. Средишњи проблем у роману *Јаје, млеко, вода* представља неприхватање околине у Дариној школи, које се убрзо претвара у вршњачко насиље. У питању је својеврсна прекретничка тачка њиховог односа: Новак

одлучује да је подржи и супротстави се својим дотадашњим друговима из одељења, а уз подршку других аутсајдера, Драгане и Вулета, на родитељском састанку успеће не само да издејствује казну за злостављаче, већ и да неке од њих истински покрене на преиспитивање властитих поступака.

Тај догађај биће и полазиште за формирање нове пријатељске групе у којој су сви чланови повезани наклоношћу према Дари, као и узајамним разумевањем и толерисањем међусобних разлика. На сличан начин прати се и формирање ширих група, повезаних присношћу с Даром и жељом да јој се помогне: у њих ће се постепено укључити најпре Новакова мајка, а потом и родитељи друге деце. С друге стране, сличну мрежу пријатељски настројених људи који се постепено окрећу алтруистичким поступцима Дара гради и на планини, у својој малој заједници. Како то описује један од њих, Миле: „Ти си, дете, заразна […] Откако сам те упознао, почео сам да радим и за џабе. И, што је најгоре, прија" (Тодоровић 2019: 36).

У *Даркадији*, нова претња тој крхкој заједници јавиће се споља, у лику инвеститора-криминалца Симона Трешановића који уз фалсификовани тестамент Дарине прабабе покушава да преотме њено имање. У нужно поједностављеном виду, Мина Тодоровић овде пише о актуелном проблему бесправне градње, указујући на сплет друштвених и еколошких проблема. Сиромашно, старо и већином нешколовано сеоско становништво нема начина да се одбрани од локалних моћника, а преотимање сеоских имања и нерационална експлоатација природних богатстава (у *Даркадији* се као примери наводе подизање деривационих мини хидроелектрана, сеча шуме и лов на вукове) утичу на уништење животне средине, даље осиромашење и напуштање села. Трешановић се све до пред крај романа појављује само као злокобно име (уз јасан симболички набој презимена *Треш*ановић) и делује преко посредника. Људи које он шаље покушавају да застраше децу и приморају их на напуштање имања, прибегавајући и физичкој сили.

Пажљивији поглед на срећно разрешење ове наизглед безизлазне ситуације још једном може указати на најчешће тешкоће са којима се суочавају аутори за децу када се окрену тешким животним питањима. Дара упорно одбија да се спусти на ниво својих непријатеља, да лаже или да прибегава насиљу. Међутим, круг њених пријатеља успева да се организује и одупре: Војкан помаже својим програмерским способностима, Новак успева да заплаши и савлада наоружаног нападача, Драганин отац адвокат заступа је на суду, а и други одрасли помажу подршком и саветима. Уједињени, успевају да надјачају Трешановића и да га поразе на суду. Као и у ранијим случајевима, сама чињеница Дариног постојања, њено присуство, доброта и интегритет којим зрачи – довољни су да подстакну друге да у себи пронађу запретено зрно алтруизма.

Свакако, такав расплет превише је идеалистичан и одраслом читаоцу деловаће нереално. И у оквирима књижевности за децу, а много чешће у делима намењеним адолесцентима (у које би ова дуологија заправо могла да се уброји) налазимо примере у којима је завршетак знатно реалистичнији и мрачнији. Довољно је подсетити на класике, у распону од *Дечака Павлове улице* Ференца Молнара (Ferenc Molnár) до *Чоколадног рата* Роберта Кормијеа (Robert Cormier). Конвенције којима се Мина Тодоровић овде имплицитно руководи припадају другом модусу приповедања: фантастичном, и стари-

јим књижевним традицијама у којим апсолутно добро природно надвладава зло, уз ослањање на наслеђе мита и ауторске бајке – од разумевања с вуковима до већ поменуте употребе архетипа божанског детета. Замислив је, насупрот томе, „реалистичан" расплет у коме би, да се претпоставити, Дари било одузето имање, она смештена у дом за незбринуту децу, Новакова мајка подлегла алкохолизму, а сам Новак заувек остао обележен одрастањем у дисфункционалној породици, без правих пријатеља и њихове мреже подршке. И поред тога што би такав хипотетички крај био „уверљивији", он би истовремено нарушио читалачка очекивања одређена паратекстом (који упућује на штиво у основи ведре атмосфере) и конвенције толкиновске гране епске фантастике у којој је Мина Тодоровић до сада стварала.

Питања ангажмана

Коначно, треба отворити и питање ангажмана те његове евентуалне идеолошке подлоге. Као што су показали други аутори у овом тематy, осим мање или више експлицитног ангажмана који се окреће прескриптивним исказима и предлозима за активизам, могућ је и имплицитни ангажман, обележен дискретнијим ауторским ставовима који се нешто теже ишчитавају из текста или су, каткад, супротстављени одређеним наративним сигналима.[3] У случају Мине Тодоровић, видљиво је пре свега да се њени позитивни ликови не опредељују за неку конкретну именовану политичку идеологију (нити религију). Ипак, приметно је да Дара и Драгана заступају начела еколошког живота у складу с природом, и поред прихватања достигнућа технологије: не једу месо, не користе козметику тестирану на животињама, труде се да не загађују околину и да живот на планини устроје тако да што мање ремете природну равнотежу. За разлику од Даре, којој је јединство с природом и поступање у складу с њом урођено, Драгана је свесни поборник савременог еколошког покрета, и рационалним аргументима образлаже своје поступке и ставове. Иако Новак њен жар повремено коментарише уз подсмех, он показује и поштовање према етичким ставовима своје другарице. С друге стране, Дарина везаност за природу оличена је у блиском пријатељству с псом Гаром (кога назива братом) а њена борба против Трешановића мотивисана је жељом да сачува не само имање, већ и нетакнуту природу планине. Пасажи у којима се описује сеоски живот на Старој планини, тежак али истовремено испуњен дубљим смислом и лепотом, за разлику од живота који Новак води у граду, спадају у најуспелије делове ових романа. Због свега тога, управо би се еколошка свест могла одредити као имплицитна идеолошка основа целе дуологије, а сами романи читати, између осталог, и као неортодоксни позив на борбу за очување животне средине, који у великој мери изједначава еколошки начин живота с моралном исправношћу. Познаваоци дела Мине Тодоровић ће у оштром контрасту града и планине препознати и контраст између различитих светова у трилогији *Вирови*, где се природном, чистом свету Вира супротставља „Очајни свет", карикатурални приказ загађеног индустријског окружења.

Негативна слика града одражава се и на апстрактном плану. Проблеми с којима се Новак

[3] То, наравно, носи и опасност од неоснованих учитавања. Више о могућностима погрешних читања, које са собом носи учитавање идеологије у дати текст, видети у Опачић 2017.

и Дара суочавају у граду везани су пре свега за отуђење у савременом друштву, запостављање, неразумевање и отпор на какве наилазе сви који се не уклапају у окружење; материјалне тешкоће далеко су мање значајне. Мина Тодоровић дискретно али јасно повезује морално пропадање појединца с његовом удаљеношћу од природе. Тај радикални став није видљив на први поглед, али он у ствари на неуобичајен начин повезује антимодернистичку критику савременог друштва и раширених образаца васпитања и понашања, с једне стране, и екокритички захтев за „екопедагогијом" какав, на пример, у изузетно заоштреном виду износи Грета Гард (Gaard 2009).

Због тако сложене, па местимично и противречне слике друштва коју ауторка успева да изгради у ова два романа, уз мноштво различитих приповедних импулса и књижевних традиција које се у њима укрштају, они заслужују више читалачке пажње, било критичке било афирмативне; питања која постављају пред своје читаоце исувише су значајна а да би им се ускратио макар покушај одговора.

ИЗВОРИ

Тодоровић, Мина Д. *Јаје, млеко, вода*. Београд: Klett, 2018.

Тодоровић, Мина Д. *Даркадија*. Београд: Klett, 2019.

ЛИТЕРАТУРА

Опачић, Зорана. Видови идеолошког дискурса у књижевности за децу и младе. *Иновације у настави*, 3 (2017): 117–128.

Gaard, Greta. Children's environmental literature: from ecocriticism to ecopedagogy. *Neohelicon*, 36 (2009): 321–334.

Kümmerling Meibauer, Bettine. *Kinderliteratur, Kanonisierung und literarische Wertung*. Stuttgart/Weimer: J. B. Metzler, 2003.

McCallum Robyn; John Stephens. Ideology and Children's Books. *Handbook of Research on Children's and Young Adult Literature*. Shelby Wolf, Karen Coats, Patricia Enciso, Christine Jenkins (eds). New York/London: Routledge, 2011, 359–371.

Simurdić, Iva. *Archetypal narrative structure and archetypal characters in the novels of Michael Ende*. Novi Sad: Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, 2022.

Tijana D. TROPIN

BETWEEN FANTASY AND REALISM: SOCIAL PROBLEMS IN CHILDREN'S LITERATURE ON THE EXAMPLE OF MINA D. TODOROVIĆ NOVELS *EGG, MILK, WATER* (*JAJE, MLEKO, VODA*) AND *DARKADIA* (*DARKADIJA*)

Summary

This paper will investigate the way in which Mina D. Todorović deals with important social and environmental issues in her recent novels, and tries to place them in the context of our publishing scene for children and young people, as well as in the broader perspective of engaging literature for children and young people. After pointing out the discrepancies between the publisher's framing of these books and their actual content, we analyse the subtle ways in which Todorović's previous experience with fantasy literature influenced the shaping of this duology. Finally, we will point out the ecocritical background which determines the underlying value system in Todorović's novels.

Keywords: Mina D. Todorović, ecocriticism, involvement in literature, fantasy literature